

УДК 78+792.8]:378.015.311:172.15-053.67

**МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ТА ХОРЕОГРАФІЯ ЯК ЗАСОБИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ
У МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ УКРАЇНИ**
**MUSICAL ART AND CHOREOGRAPHY AS MEANS OF FORMING
NATIONAL SELF-IDENTITY IN THE YOUNG GENERATION OF
UKRAINE**

Царик Т. М., старший викладач циклової комісії

методики музичної освіти та вокально-хорової підготовки

Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»

Волинської обласної ради

Марач О. М., канд. мист., доцент кафедри музичного мистецтва

Волинського національного університету ім. Лесі Українки

Козачук О. Д., Заслужений працівник України,

доцент, завідувач кафедри хореографії

Волинського національного університету ім. Лесі Українки

Стаття ставить перед собою завдання розкрити потенціал хореографії як ефективного інструменту національно-патріотичного виховання. Національно-патріотичне виховання молодого покоління – це систематична та цілеспрямована діяльність державних органів, освітніх установ, громадських організацій, сімей та інших соціальних інститутів, спрямована на формування в українських дітей і молоді високої патріотичної свідомості, почуття відданості та любові до Батьківщини, готовності виконувати громадянські і конституційні обов'язки та сприяння становленню України як правової, демократичної та соціальної держави.

Основним напрямком виховання дітей та молоді в державній системі освіти є патріотичне виховання. Національні надбання нашої країни є справжнім діамантом, збереженим попередніми поколіннями і переданим нашим нащадкам для розуміння самотності, етнічності, унікальності українського народу. Протягом століть Україна перебувала під ярмом різних країн, що порушувало цілісність і духовну власність її територій.

Поняття «патріотичне виховання» пов'язане з розумінням сутності патріотизму і формуванням особистості людини, яка любить свою Батьківщину, відданий своєму народу, завжди діє в ім'я своєї рідної землі, здатний її захищати, готовий на жертви і певні труднощі для її благополуччя. Сьогоднішній патріотизм є нагальною потребою як для народу, такі для держави, оскільки високий рівень патріотизму громадян забезпечує повноцінний гармонійний розвиток особистості держави і суспільства в цілому. Суть мистецтва – це спадкоємність, безперервність буття в часі. Це тісно пов'язане з життям людей та їх способом життя, звичаями та природою. Українське народне мистецтво виникло і водночас було збагачене історичним розвитком українського народу.

Завдяки поєднанню теоретичного аналізу та практичних рекомендацій, ця робота стане важливим внеском у розвиток області хореографічного мистецтва та національно-патріотичного виховання. Результати цієї роботи надихнуть читача на нові ідеї та підходи до викладання та вивчення хореографії, які знайдуть своє втілення в педагогічній практиці та проектах, спрямованих на підвищення національно-патріотичного світогляду серед молоді.

Ключові слова: *національно-патріотичне виховання, національна самоідентичність, хореографія, педагогіка.*

The article sets itself the task of revealing the potential of choreography as an effective tool of national-patriotic education. National-patriotic education of the young generation is a systematic and purposeful activity of state bodies, educational

institutions, public organizations, families and other social institutions, aimed at forming in Ukrainian children and youth a high level of patriotic consciousness, a sense of devotion and love for the Motherland, readiness to fulfill civic and constitutional duties and assistance in the establishment of Ukraine as a legal, democratic and social state.

The main direction of education of children and youth in the state education system is patriotic education. The national heritage of our country is a real diamond, preserved by previous generations and passed on to our descendants to understand the identity, ethnicity, and uniqueness of the Ukrainian people. For centuries, Ukraine was under the yoke of various countries, which violated the integrity and spiritual ownership of its territories.

The concept of "patriotic education" is connected with the understanding of the essence of patriotism and the formation of the personality of a person who loves his Motherland, is devoted to his people, always acts in the name of his native land, is able to protect it, is ready for sacrifices and certain difficulties for its well-being.

Today's patriotism is an urgent need both for the people and for the state, since the high level of patriotism of citizens ensures the full harmonious development of the personality of the state and society as a whole. The essence of art is continuity, continuity of being in time. It is closely related to the life of people and their way of life, customs and nature. Ukrainian folk art arose and at the same time was enriched by the historical development of the Ukrainian people.

Thanks to the combination of theoretical analysis and practical recommendations, this work will be an important contribution to the development of the field of choreographic art and national-patriotic education. The results of this work will inspire the reader with new ideas and approaches to teaching and studying choreography, which will find their embodiment in pedagogical practice and projects aimed at increasing the national-patriotic worldview among young people.

Keywords: *national-patriotic education, national self-identity, choreography, pedagogy.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасне суспільство вимагає розглядати хореографію не лише як мистецтво, але і як потужний інструмент для формування національно-патріотичних цінностей серед молодого покоління. Питання національно-патріотичного виховання завжди були важливими, особливо в контексті культурної ідентичності та підтримки національного спадку. Хореографічне мистецтво виступає як засіб, який дозволяє об'єднувати традиції, історію, емоції та виражати їх у мові руху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За цією темою працювали такі письменники, науковці та педагоги, як: В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Русова, М. Євшан та ін. На думку видатного ученого-педагога В. Сухомлинського, національне виховання без патріотизму немислиме. Саме відданість рідній землі, любов до Батьківщини, рідного народу, його історії, мови, культури породжують національний менталітет, психіку і характер людини [8]. «Виховання, створене самим народом, має виховну силу, якої немає в найкращих системах, що ґрунтуються на абстрактних ідеях чи запозичені в іншого народу», – підкреслював К. Ушинський [9]. Відомий український педагог С. Русова твердила: «Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а, навпаки, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через повагу до свого народу виховує в людях пошану до інших народів...» [7]. Науковці процитовані вище описували проблеми та рішення з якими вони зустрілись у своєму часі. На той період часу вони були більш ніж актуальними. Сьогодні постановка проблеми вимагає свіжого, сучасного підходу і мислення. Нові можливості такі як, інтернет, цифрові, технічні та інші новаторські технології дають можливість розглянути проблему під ширшим кутом огляду та запропонувати реальні діючі рішення апробовані зі студентами у навчальному закладі використовуючи нові можливості. Мас-медіа в тому числі.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Тема дослідження є актуальною в контексті сучасної України. Країна, після важких випробувань у військовому конфлікті з росією, надалі розвивається та зміцнює свій національний дух. Українські герої, які віддали своє життя за Незалежність країни, стали символами відваги та самопожертви. Страждання, які пережили громадяни України під час війни, вимагають аналізу та розв'язання соціальних та психологічних проблем. Однак, в цьому контексті, також важливо вивчати прояви підняття українського духу, гордості за свою країну та бажання спільно будувати її майбутнє. Дане дослідження допомагає розуміти, наскільки важливе патріотичне виховання та зміцнення національної самоідентичності та самосвідомості методами хореографічного мистецтва для подолання труднощів та розвитку сучасної України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Стаття ставить перед собою завдання розкрити потенціал хореографії як ефективного інструменту національно-патріотичного виховання. Вона підкреслює важливість збереження та розвитку культурної спадщини та національної ідентичності через мистецтво руху, яке може впливати на формування патріотичного ставлення до рідної країни та культурної спадщини. Завдяки поєднанню теоретичного аналізу та практичних рекомендацій, ця робота стане важливим внеском у розвиток області хореографічного мистецтва та національно-патріотичного виховання. В цілому, дана стаття спрямована на вивчення та підвищення ефективності використання хореографії як інструменту національно-патріотичного виховання, щоб сприяти формуванню глибокого патріотизму серед молодого покоління та підтримці культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Кожен народ любить свій рідний край, батьківську мову та звичаї, які слугують йому в повсякденному житті. В час пошуків та утвердження інноваційних методів і технологій та повальної комп'ютеризації всіх сфер людської діяльності важливу роль відіграє

піклування суспільства про духовність особистості, про її знання і усвідомлення: хто вона; яка земля плекала її предків, як вони жили; які сповідували ідеали. Актуальність збереження мови, традицій, глибинне знання своїх витоків важливе зараз, у період становлення України як самостійної держави, яка розбудовується і крокує в історію далі. [1]

Національно-патріотичне виховання молодого покоління – це систематична та цілеспрямована діяльність державних органів, освітніх установ, громадських організацій, сімей та інших соціальних інститутів, спрямована на формування в українських дітей і молоді високої патріотичної свідомості, почуття відданості та любові до Батьківщини, готовності виконувати громадянські і конституційні обов'язки та сприяння становленню України як правової, демократичної та соціальної держави. Головними завданнями патріотичного виховання є поглиблення розуміння і поваги до культурної спадщини України, підвищення престижу військової служби, розвиток громадянської відповідальності та толерантного ставлення до інших культур, а також культивування гуманістичних цінностей та української ментальності.

Для досягнення цих завдань, патріотичне виховання має бути комплексним і включати різні сфери життя молодих людей. Органи державної влади повинні створити правову базу, яка б сприяла національно-патріотичному вихованню, включаючи закони та програми, що регулюють освіту та культурні ініціативи. Освітні заклади відіграють ключову роль у формуванні патріотичних цінностей. Школи та університети повинні включати в програми навчання вивчення історії та культури України, а також популяризацію мовленнєвої культури та української мови. Важливо надавати дітям можливість долучатися до позашкільних культурних та спортивних ініціатив, що підтримуватимуть їхню патріотичну самосвідомість.

Громадські організації та ініціативи також можуть грати важливу роль у національно-патріотичному вихованні. Вони можуть організовувати культурні заходи, молодіжні обміни, лекції та інші події, що сприяють

формуванню патріотичної свідомості. Сім'я є важливим фактором у патріотичному вихованні. Батьки повинні передавати своїм дітям цінності, почуття гордості за свою країну, та розмовляти з ними про історію та культуру України. Усі ці складові повинні працювати разом, щоб забезпечити успішне національно-патріотичне виховання. Ця системна та цілеспрямована діяльність є важливою для формування нового покоління громадян України, які будуть горді своєю країною та готові активно сприяти її розвитку. [3]

Основним напрямком виховання дітей та молоді в державній системі освіти є патріотичне виховання. Актуальність патріотичного і духовного виховання підростаючого покоління заздалегідь визначається процесом формування громадянського суспільства в Україні, становленням його як окремої нації. Національні надбання нашої країни є справжнім діамантом, збереженим попередніми поколіннями і переданим нашим нащадкам для розуміння самотності, етнічності, унікальності українського народу. Протягом століть Україна перебувала під ярмом різних країн, що порушувало цілісність і духовну власність її територій. Народ боровся за свободу і незалежність протягом кожного століття. На жаль, зараз частина української території окупована агресорами, які намагаються підірвати дух волелюбного народу, зруйнувати моральні і духовні цінності, що визначають українські етнічні групи. Але ми бачимо, що громадяни нашої держави є справжніми патріотами, у них навпаки зростає національна віра, готовність до самопожертви за свободу України.

Поняття «патріотичне виховання» пов'язане з розумінням сутності патріотизму і формуванням особистості людини, яка любить свою Батьківщину, відданий своєму народу, завжди діє в ім'я своєї рідної землі, здатний її захищати, готовий на жертви і певні труднощі для її благополуччя. Патріотизм – це почуття високої любові до Батьківщини, притаманне більшості людям, які глибоко усвідомлюють свій громадянський, професійний і військовий обов'язок, всю відповідальність, яка відбувається в країні,

відповідальність за майбутнє. Патріотизм – це сукупність ідей, переконань, почуттів і дій, спрямованих на забезпечення постійного розвитку держави.

Сьогоднішній патріотизм є нагальною потребою як для народу, такі для держави, оскільки високий рівень патріотизму громадян забезпечує повноцінний гармонійний розвиток особистості держави і суспільства в цілому.

Основними принципами національно-патріотичного виховання є принципи національної спрямованості виховання, культурної комфортності, гуманізації освітнього процесу, взаємодії суб'єктів, цілісності, толерантності, особистісної орієнтації, творчої життєдіяльності.

Державна освіта тісно пов'язана з мовою, історією, культурою, звичаями людей. Щоб подбати про створення сприятливого мікроклімату в навчальних закладах, важливо наповнити навчальний процес питаннями українознавства. Основне завдання національної системи освіти полягає в тому, щоб молодь практикувалася за допомогою основних інструментів, таких як рідна мова, предки, історія корінних народів, краєзнавство, національна міфологія, фольклор, національне мистецтво, національний календар, національні символи, сімейна і домашня культура, релігійні освітні традиції, національні звичаї, які повинні втілювати національні цінності. Велике значення для виховання свідомих громадян має повага пам'яті героїв війни, ветеранів, тих, хто загинув, захищаючи свою Батьківщину.

Сучасна молодь бере активну участь у розвитку громадянського суспільства, відіграє важливу роль у ньому та відповідає за процес прийняття рішень на всіх рівнях, що впливають на її життя, а держава надає доступ до відповідних та необхідних програм та послуг, незалежно від статі, географічного розташування, соціальних, культурних та економічних факторів.

Сьогодні перед нашою державою стоїть завдання виховання у підростаючого покоління почуття патріотизму, формування особистості, заснованої на духовності, моральності і толерантності, створення умов для

інтелектуального, культурного і фізичного розвитку, забезпечення реалізації науково-технічного і творчого потенціалу молодих громадян.

Виходячи з цього, основна ідея національно-патріотичного виховання полягає в мотивації соціальної активності підростаючого покоління. Найкращою мотивацією для безкорисливої соціальної роботи є гордість за свою державу, співпереживання минулому і причетність до створення сьогодення і майбутнього. Таким чином, національно-патріотичне виховання молоді є одним з головних пріоритетів молодіжної політики України. Патріотичне виховання є невід'ємною частиною загальноосвітнього процесу, формування у громадян високої патріотичної свідомості, почуття любові до України, готовності виконувати цивільні та конституційні зобов'язання – це системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та громадських інститутів. Патріотичне виховання включає соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти з високим рівнем складності. Тобто воно охоплює своїм впливом всі покоління і пронизує всі аспекти життя, засновані на освіті, культурі, історії, державі та праві.

Соціальна значимість мистецтва визначається рівнем впливу художнього образу на внутрішній світ людини, на всі сфери його суспільної діяльності. Кожен вид мистецтва відображає реальність по-своєму, і кожному властивий свій художній стиль, механізм впливу на свідомість людини, мистецтво має тенденцію створювати образи, які не були розвинені з плином часу, але його перевага полягає в тому, що воно дає нові образи, нові ідеї, ідеали часу. Одним з найпопулярніших напрямів мистецтва серед підростаючого покоління є хореографічне мистецтво. Воно доступне, феєричне, зрозуміле, художнє, для всіх верств населення в різних куточках земної кулі. Саме танці не тільки виховують в людині естетичний смак, а й розвивають фізичні якості, правильну поставу, витривалість, гармонійність руху.

Хореографія як вид мистецтва – важливий інструмент у формуванні та розвитку національної самосвідомості. В результаті активної участі молоді у

хореографічних заходах формуються основні елементи національної самосвідомості: патріотичне виховання, любов до України, народних традицій, звичаїв, повага національних цінностей українців. Сучасна дослідниця Г. Падалка зазначає, що «саме мистецтво покликане відтворити цінність буття людини, протистояти руйнаціям технократичного мислення, вузькому підходу до усвідомлення сенсу людського буття з позицій бездушного практицизму і утилітаризму» [4].

Українська хореографія – це глибокі тенденції розвитку танцювальної спадщини, що відображають українські обряди, звичаї та традиції народу. Це кодекс поведінки нашого суспільства, гідне досягнення нації. Хореографічна культура накопичує і зберігає весь людський досвід і реалізує його за допомогою окремих функцій.

У кожній окремій людині відбувається розвиток її національної самосвідомості. Віра в мужність своєї демократичної Батьківщини, гордість за її волю все це у національному дусі українців. Самосвідомість студентів проходить через усвідомлення ідей нації, знання героїчного минулого українського народу, глибокі знання, засновані на матеріалі народної спадщини. Новий танцювальний проект, що використовує художнє мислення. Для успішного навчання студентів-хореографів рекомендується застосовувати методи і прийоми, що детальніше ознайомлюють з духовними особливостями українців в контексті культурних традицій країни. Хореографічне мистецтво несе в собі культурний та історичний аспект зі своїм унікальним змістом, який впливає на національну систему освіти та виховання кожного громадянина країни. Освіта дбає про розвиток високої моралі, інтегрує духовні якості нашого народу в сучасність.

Важливе місце в мистецтві народного танцю слід відводити формуванню ідеалів виховання справжніх патріотів своєї держави. Будучи важливим засобом накопичення і передачі соціального досвіду, народні танці включаються в усі сфери освітньої діяльності, емоційно збагачують особистість настроям, стимулюють художню і творчу діяльність.

Безпосереднє знайомство з народною творчістю підростаючого покоління, спостереження за його живою присутністю значно збагачує їх творчу уяву, розвиває фантазію, сприяє вихованню національної самосвідомості і патріотичних почуттів. Твори народної творчості, особливо хореографії, вчать бачити красу своєї Батьківщини, виховують повагу до людей, які створили її матеріальні і духовні цінності.

Суть мистецтва – це спадкоємність, безперервність буття в часі. Це тісно пов'язане з життям людей та їх способом життя, звичаями та природою. Українське народне мистецтво виникло і водночас було збагачене історичним розвитком українського народу. Це відправна точка, з якої починається історія української культури і, отже, історія українського танцю.

Важливе місце серед культурних особливостей нашого народу належить традиційній народній хореографії, що розкриває характер народу, тому в художній формі відображає явища, взяті безпосередньо з його життя і творчості. Саме український танець вражає своєю різноманітністю, яскравістю і неповторним смаком, насправді є зразком народної хореографії, яка редагує історію народу, умови їхнього життя і може стати ефективним способом формування у підростаючого покоління гідного ставлення до Батьківщини. Зрештою, народні танці в результаті колективної діяльності переміщалися з одного регіону в інший, з покоління в покоління, від балетмейстера до творця, збагачуючись і часто досягаючи високого художнього рівня і стаючи взірцевими.

Хореографія, як вид мистецтва руху, має великий потенціал у сфері національно-патріотичного виховання. Сучасне суспільство стикається з необхідністю збереження та підтримки культурної спадщини та ідентичності в умовах цифрової глобалізації. У цьому контексті хореографія виступає як ефективний інструмент для вивчення, збереження та вираження національної культури та патріотизму.

Хореографічні вистави, народні танці, театральні постановки та інші вирази мистецтва руху можуть не лише відобразити культурну спадщину, але

й поглибити розуміння та апеляцію до молоді. Вони дозволяють молодим поколінням відчутти зв'язок із своєю історією, традиціями та національними цінностями через самореалізацію у виразі мови танцю. Важливим аспектом національно-патріотичного виховання через хореографію є сприяння розвитку особистих та соціальних навичок. Участь у хореографічних колективах формує в дітей та молоді дисципліну, командний дух, розвиває координацію та фізичну активність. Це важливо, оскільки тематичні обґрунтовані хореографічні рухи можуть служити інструментом для вираження ідентичності та патріотизму.

У процесі хореографічних вистав і вправ, учасники навчаються спілкуватися через рух та мову тіла, виражати почуття та емоції. Ця комунікативна взаємодія допомагає створити образи, які віддзеркалюють національну ідентичність та культурні цінності. Крім того, вони розвивають творчу уяву та сприяють створенню нових інтерпретацій традиційних образів, що поглиблює розуміння культурної спадщини.

Національно-патріотичне виховання через хореографію вимагає підходу, який поєднує традиційні та інноваційні елементи. Важливо розвивати та модернізувати хореографічні традиції, щоб вони були привабливими та зрозумілими для сучасного покоління. Це може включати в себе використання сучасної музики, створення сучасних інтерпретацій народних танців та створення тематичних вистав, які віддзеркалюють актуальні питання та виклики.

Україна має багатий культурний спадок, і хореографія служить інструментом його передачі та розвитку. Національно-патріотичне виховання за допомогою танцювального мистецтва сприяє створенню покоління громадян, які гордяться своєю країною, розуміють її цінності та готові брати активну участь у розвитку України. Це завдання, яке вимагає спільних зусиль педагогів, митців та громадян для того, щоб наше суспільство росло національно обізнаним і патріотично налаштованим.

Для досягнення успіху у національно-патріотичному вихованні за допомогою хореографії, необхідна скоординована робота у низці сфер, включаючи освіту, культуру, мистецтво та громадські ініціативи. Педагоги мають велику відповідальність у формуванні патріотичних цінностей учнів, а хореографічні колективи можуть стати платформою для їх виявлення та вираження. Слід зазначити, що національно-патріотичне виховання через хореографію має свої виклики. Важливо забезпечити баланс між збереженням традицій та створенням нових хореографічних форм, які відповідають сучасному світові. Крім того, потрібно розробити ефективні методики та програми для педагогів та хореографів, щоб забезпечити якісну освіту та тренування.

Розвиток хореографії у контексті національно-патріотичного виховання може бути підтриманим різними ініціативами та заходами. Наприклад, створення спеціалізованих шкіл і студій, де діти та молодь можуть вивчати національні танці та хореографію, це є важливим кроком у цьому напрямку. Також слід сприяти обміну досвідом між хореографами та педагогами з метою вдосконалення методик викладання та підходів до роботи з учнями. Культурні заходи, фестивалі та конкурси хореографічного мистецтва можуть стати платформою для виставлення національних хореографічних творів та впровадження нових ідей у хореографію.

Висновки. Хореографія виступає важливим елементом національно-патріотичного виховання, що сприяє збереженню культурної спадщини та формуванню патріотичних цінностей у молодого покоління. Вона поєднує в собі мистецтво, фізичний розвиток, спілкування та самовираження, роблячи цей підхід до національно-патріотичного виховання надзвичайно ефективним та надійним. Національно-патріотичне виховання через хореографію сприяє формуванню свідомих, гордих та активних громадян, які готові спільно працювати над розвитком та процвітаням України. Широка індустрія та подальший розвиток концертної та конкурсно-фестивальної діяльності сприяє збереженню культурної спадщини України і створює нові можливості для

індивідуального розвитку та виразу національної самосвідомості. Це об'єднує мистецтво, фізичний розвиток та духовне збагачення, що робить його справжньою скарбницею для національного розвитку. Україна має унікальний культурний спадок, і хореографія є ключем до його передачі та розвитку в сучасному світі.

Результати цієї роботи надихнуть читача на нові ідеї та підходи до викладання та вивчення хореографії, які знайдуть своє втілення в педагогічній практиці та проектах, спрямованих на підвищення національно-патріотичного світогляду серед молоді. Ця тема залишається актуальною і важливою, і ми сподіваємося, що ця робота стане поштовхом для подальших досліджень та ініціатив в цьому напрямку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Галак Н., Галак О. Український народний танець як активний засіб національно-патріотичного виховання молодого покоління. Доповідь. Чернівці. 2020 рік. URL: <https://naurok.com.ua/ukra-nskiy-narodniy-tanec-yak-aktivniy-zasib-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-molodogo-pokolinnya-176689.html> (дата звернення: 27.09.2023)
2. Гордєєв В. А. Український народний танець на Поліссі: регіональні особливості лексики: дис... канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01. «Теорія та історія культури». Рівне, 2020. 230 с.
3. Національно-патріотичне виховання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahistprav-ditini/nacionalno-patriotichne-vihovannya> (дата звернення: 12.11.2023)
4. Падалка Г. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика мистецьких дисциплін. Київ: Освіта України, 2008. 274 с.
5. Підлипська А. М. Народо-сценічний танець як засіб впливу на національну свідомість та самосвідомість. Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство. Львів, 2015. № 17. С. 156–160.

6. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. Київ: НІСД, 2011. 336 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. Київ: 1976
8. Теоретичні основи педагогіки: підручник / за ред. О. Вишневського. Дрогобич: Відродження, 2001. 258 с.
9. Хоцяновська Л.Ф. Тенденції та перспективи розвитку народного хореографічного мистецтва України. Молодий вчений. 2018. № 1 (53). С. 191–194.